

mādhurya-kādambinī

(1)

prathamā vṛṣṭiḥ

hṛd-vapre nava-bhakti-śasya-vitateḥ sañjivanī svāgamā-
rambhe kāma-tapartudāha-damanī viśvāpagollāsinī |
dūrān me maru-śākhino'pi sarasī-bhāvāya bhūyāt prabhu-
śrī-caitanya-kṛpā-niraṅkuśa-mahā-mādhurya-kādambinī ||

bhaktiḥ pūrvaiḥ śritā tān tu rasam paśyed yad-āta-dhīḥ |
taṁ naumi satataṁ rūpa-nāma-priya-janaṁ hareḥ ||

iha khalu paramānanda-mayād api puruṣād **brahma-pucchaṁ pratiṣṭhā** iti brahmato'pi parātparo **raso vai saḥ | rasam hy evāyam labdhvānandī bhavati** iti śrutyā sūcyamāno **mallānām aśanir nṛṇām nara-varaḥ strīṇām smarō mūrtimān** [bhā.pu. 10.43.17] iti sarva-vedānta-sāreṇa nikhila-pramāṇa-cakravartinā **śrīmad-bhāgavatena** rasatvena vivriyamāṇaḥ, **brahmaṇo hi pratiṣṭhāham** [gītā 14.27] iti **śrī-gītōpaniṣadā** ca evāyam iti sammanyamāṇaḥ śrī-vraja-rāja-nandana eva śuddha-sattva-maya-nija-nāma-rūpa-guṇa-lilādhyo'nādi-vapur eva kam api hetum anapekṣamāṇa eva svecchayaiva jana-śravaṇa-nayana-mano-buddhy-ādīndriya-vṛttiṣv avatarate | yathaiiva yadu-raghv-ādi-vaiśeṣu svecchayaiva kṛṣṇa-rāmādi-rūpeṇa | tasya bhagavata iva tad-rūpāyā bhakter api sva-prakāśatā-siddhy-artham eva hetutvānapekṣatā | tathā hi—**yato bhaktir adhokṣaje ahaituky apratihātā** ity ādau hetuṁ vinaivāvirbhavatīti tatrārthaḥ | tathaiiva—**yadṛcchayā mat-kathāu** [bhā.pu. 11.20.8], **mad-bhaktim vā yadṛcchayā** [bhā.pu. 11.20.13], **yadṛcchayaivopacitā** ity ādāv api yadṛcchayety asya svācchādyenety arthaḥ | yadṛcchā svairitety abhidhānāt | yadṛcchayā kenāpi bhāgyeneti vyākhyāne bhāgyam nāma kiṁ śubha-karma-janyaṁ tad-ajanyaṁ vā? ādye bhakteḥ karma-janya-bhāgya-janyatve karmāpāratantrye svaprakāśatāpagamaḥ | dvitīye bhāgasyānirvācyatvenājñeyatvād asiddheḥ katham hetutvam? bhagavat-kṛpāiva hetur ity ukte tasyā asārvatrikatvena tasmin bhagavati vaiśamyam prasajjate | duṣṭa-nigraheṇa sva-bhakta-pālana-rūpaṁ tu vaiśamyam tatra na dūṣaṇāvaham pratyuta bhūṣaṇāvaham eva | bhakta-vātsalya-guṇasya sarva-cakravartitvena sarvopamardakatvenopaviṣṭād aṣṭamyāmṛta-vṛṣṭau vyākhyāsyamānatvāt | nirupādhikāyās tad-bhakta-kṛpāyā hetutve vastuto bhaktānām api vaiśamyānucitatve'pi **prema-maitrī-kṛpopekṣā yaḥ karoti sa madhyamaḥ** [bhā.pu. 11.2.46] iti madhyama-bhakta-vaiśamyasya vidyamānatvād bhagavataś ca sva-bhakta-vaśyatvena tat-kṛpānugāmi-kṛpatve na kiñcid asāmañjasam | yato bhakta-kṛpāyā hetur bhaktasyaiva tasya hṛdaya-vartinī bhaktir eva | tāṁ vinā kṛpodaya-sambhavābhāvād iti bhakteḥ sva-prakāśatvam eva siddham | ato **yaḥ kenāpy atibhāgyena jāta-śraddho'sya sevane** ity atra atibhāgyena śubha-karma-janya-bhāgyam atikrāntena kenāpi bhakta-kāruṇyeneti tattvārtho jñeyaḥ | na ca bhaktānām kṛpāyāḥ prāthamyāsambhavas teṣām apīśvara-preryatvād iti vācyam | īsvareṇaiva sva-bhakta-vaśyatām svīkurvatā sva-kṛpā-śakti-sampradānīkṛta-sva-bhaktena tādrśasya bhaktotkarṣasya dānāt | antaryāmināś ca īsitavyānām svādrṣṭōpārjita-bahir-indriya-vyāpāreṣu

niyamana-mātra-kāritve'pi sva-bhakteṣu sva-prasāda eva dr̥ṣyate | yad uktam śrī-gītāsu—**mat-prasādāt parām śāntim mat-saṁsthānam adhigacchati** [gītā¹] iti | prasādaś ca svakṛpā²-śakti-dānātmakaḥ pūrvam ukta eva | kiṁ ca **svecchāvatāracaritaiḥ** [bhā.pu. 4.8.57] iti, **svecchāmaysaya** [bhā.pu. 10.14.2] ity ādi pramāṇa-śatair avagatena svācchandyenāvatarato'pi tasya bhū-bhāra-haraṇādeḥ sthūla-dr̥ṣṭyā hetutve iva niškāma-karmādeḥ kvāpi dvāratve'pi na kṣatiḥ | kiṁ ca—

yam na yogena sānkhyena dāna-vrata-tapo-'dhvaraiḥ |
vyākhyā-svādhyāya-sannyāsaiḥ prāpnuyād yatnavān api || [bhā.pu. 11.12.9]

ity ādinā dāna-vratādīnām spaṣṭam eva hetu-khaṇḍane'pi—

dāna-vrāta-tapo-homa-japa-svādhyāya-saṁyamaiḥ |
śreyobhir vividhaiś cānyaiḥ kṛṣṇe bhaktir hi sādhyate || [bhā.pu. 10.47.24]

ity yad dhetutvaṁ śrūyate tat khalu jñānāṅga-bhūtāyāḥ sāttvikyā eva bhakter na tu nirguṇāyām premāṅga-bhūtāyāḥ | kecit tu dānam viṣṇu-vaiṣṇava-sampradānakam vartāny ekādaśy-ādīni tapas-tat-prāpti-hetuko bhogādi-tyāga iti sādhana-bhakty-aṅgāny evāhuḥ | tat-sādhyatve bhakteḥ **bhaktyā sañjātayā bhaktyā** [bhā.pu. 11.3.31] itivat nirhetukatvam eva siddham iti sarvaṁ samañjasam ||3||

śreyaḥ-sṛtiṁ bhaktim udasya te vibho [bhā.pu. 10.14.4], **ko vārtha āpto 'bhajatām sva-dharmataḥ** [bhā.pu. 1.5.17] iti **pureha bhūman bahavo'pi yoginaḥ** [bhā.pu. 10.14.5] ity ādibhyo jñāna-karma-yogādīnām pratisva-phala-siddhyai bhaktim avaśyam apekṣamānānām iva bhakteḥ svīya-phala-prema-siddhyai svapne'pi na tat-tat-sāpekṣatvam | pratyuta— **na jñānam na ca vairāgyam prāyaḥ śreyo bhaved iha** [bhā.pu. 11.2.31] iti **dharmān santyajya yaḥ sarvān mām bhajeta sa tu sattamaḥ** [bhā.pu. 11.11.32] ity ādibhyas tasyāḥ sarvathānanyāpekṣitvaṁ kiṁ vaktavyam teṣām eva jñāna-karma-yogādīnām prātisvakeṣu phaleṣv api kadācid ātmanā sādya māneṣu na tat-tad-gandhāpekṣatvam api | yad uktam—**yat karmabhir yat tapasā jñāna-vairāgyataś ca yat** [bhā.pu. 11.20.32] ity ādau, **sarvaṁ mad-bhakti-yogena mad-bhakto labhate 'ñjasā** [bhā.pu. 11.20.33] iti | tam vinā tu teṣām—

bhagavad-bhakti-hīnasya jātiḥ śāstram japas tapaḥ |
aprāṇasyaiva dehasya maṇḍanam loka-rañjanam || [hari-bhakti-sudhodaya 3.11]

ity āder vaiphalyāyaiva syād iti | tasyāḥ parama-mahatyā adhīnatvaṁ teṣām samprāṇāyaivāstām | api tu karma-yogasya kāla-deśa-pātra-dravyānuṣṭhāna-śuddhy-ādy-apekṣā ca tat-tat-smṛti-prasiddhaiva | asyās tu na tathā—

na deśa-niyamas tatra na kāla-niyamas tathā |
nocchiṣṭādau niṣedho'sti harer nāmāni lubdhaka || ity ādeḥ |

¹ I cannot find this verse anywhere in the Gita.

² svarūpa

kiṁ cāsyāḥ prasiddha-sāpekṣatvam api na |

sakrd api parigītaṁ śraddhayā helayā vā |
bhṛgu-vara nara-mātraṁ tārayet kṛṣṇa-nāma || ity ādeḥ |

karma-yogasya tathābhūtatte mahānarthakāritvam eva |

mantra-hīnaḥ svarato varṇato vā
mitho prayukto na tam artham āha |
yathendra-śatruḥ svarato'parādhāt
sa vāg-vajro yajamānaṁ hi hinasti || ity ādeḥ |

evaṁ jñānasyāntaḥkaraṇaṁ śuddhy-adhīnatvaṁ prasiddham eva | niṣphala-karma-
yogenāntaḥ-karaṇasya śuddhau niṣpādītāyām eva tatra tasya praveśāt karmādhīnatvaṁ ca |
tad-adhikṛtasya daivāt durācāratva-lave'pi—**sa vai vāntāsy apatrapaḥ** iti nindā | kaṁsa-
hiraṇyakaśipu-rāvaṇādīnām tat-tat-prakaraṇa-dṛṣṭyā jñānābhyāsavatām api na tattvena
vyapadeśa-lavo'pi | bhaktes tu **vikrīḍitaṁ vraja-vadhūbhir** ity ādau—

bhaktiṁ parām bhagavati parilabhya kāmam
hṛd-rogam āśv apahinoty acireṇa dhīraḥ || [bhā.pu. 10.33.39]

ity atra ktvā-pratyayena hṛd-rogavaty evādhikāriṇi paramāyā api tasyāḥ prathamam eva
praveśas tatas tayaiva parama-svatantrayā kāmādīnām apagamaś ca | teṣāṁ kadācit sattve'pi—
api cet sudurācāro bhajate mām [gītā 9.30] iti **bādhyamāno'pi mad-bhakta** [bhā.pu.
11.14.18] ity ādibhyaś ca tadvatām na kvāpi śāstreṣu nindā-leśo'pi | ajāmilasya bhaktatvaṁ
viṣṇudūtair nirūpitam | saṅketam bhagavan-nāma putra-snehānuṣaṅgajam ity ādi-dṛṣṭyā tad-
ābhāsatām apy ajāmilādīnām bhaktatvaṁ sarvaiḥ saṅgītam eva |

tad evaṁ karma-yogādīnām antaḥ-karaṇa-śuddhi-dravya-deśa-śuddhy-ādayaḥ sādhakās tad-
vaiguṇyādayo bādhakā bhaktis tu prāṇa-dāyiny eveti | sarvathā pāratantryam eva teṣāṁ | na hi
svatantrāḥ kenāpi sādhyante bādhyante veti | kiṁ ca jñānaika-sādhana-mātratvaṁ bhakter ity
ajñair evocyate yato jñāna-sādhyān mokṣād api tasyāḥ paramotkarṣaḥ evālocyate | **muktiṁ**
dadāti karhicit sma na bhakti-yogam [bhā.pu. 5.6.18] iti |

muktānām api siddhānām nārāyaṇa-parāyaṇaḥ |
sudurlabhaḥ praśāntātmā koṭiṣv api mahāmune || [bhā.pu. 6.14.5] ity ādibhyaḥ |

indram eva pradhānikṛtya svayam guṇibhavatopendreṇa tam sarvathā puṣṇatā sva-
kṛpālutvam eva yathābhijña-janeṣu pratyāyate na tu svāpakarṣas tathaiva jñānam puṣṇantyās
tat-tat-prakaraṇa-vākyeṣu tasyā bhakter anugraha eva sudhībhir anugamyata iti | **bhaktyā**
sañjātayā bhaktyā [bhā.pu. 11.3.31] iti bhakteḥ phalam prema-rūpā saiveti svayam
puruṣārtha-mauli-rūpatvaṁ tasyāḥ | tad evaṁ bhagavata iva svarūpa-bhūtāyā mahā-śakteḥ
sarva-vyāpakatvaṁ sarva-vaśīkāritvaṁ sarva-sañjivakatvaṁ sarvotkarṣa-parama-svātantryam
sva-prakāśatvaṁ ca kimcid uttāṅkitam tad api tām vinā anyatra pravṛttau

prekṣāvattvasyābhāva iti kiṁ vaktavyam | naratvasyāpi [ko vai na seveta vinā naretaram](#) ity
ādibhir avagamo dṛṣṭaḥ ||4||

iti mahā-mahopadhyāya-śrīmad-viśvanātha-cakravartī-viracitāyām mādhyama-kādambinīyām
bhakteḥ sarvotkarṣa-nāma prathamāmṛta-vṛṣṭiḥ

||1||

--o)O(o--

(2)

dvitīyāmṛta-vṛṣṭiḥ

athātra mādhyā-kādambinyām dvaitadvaita-vāda-vivādayor nāvakaśo labhanta iti kaiścid
apekṣaṇīyās ced aiśvarya-kādambinyām dṛṣyatām nāma ||1||

idānīm karaṇa-kedārikāsu prādurbhavantyas tasyā eva bhakter jñāna-karmādy-amīśritatvena
śuddhāyāḥ kalpa-vallyā api nirastāny aphaḷābhisandhitayaiva dhṛta-vratair madhu-vratair iva
bhavya-janair āśriyamāṇāyāḥ sva-viśayaikānukūlya-mūla-prāṇāyāḥ sva-sparśena sparśa-maṇi
iva karaṇa-vṛttir api prākṛtatva-lohatām śanais tyājayitvā cinmayatva-śuddha-jāmbunadatām
prāpayantyaḥ kandalībhāvānte samudgacchantyaḥ sādhanābhikhye dve patrike vivriyete |
tayoh prathamā kleśagnī dvitīyāsubhadeti | dvayor api tayor antas tu lobha-pravartakatva-
lakṣaṇa-caikkanyena **yeṣām aham priya ātmā sutaś ca** [bhā.pu. 3.25.38] ity ādi śuddha-
sambandha-sniḡdhatayā ca prāptokarṣe deśe rāga-nāmno rājña evādhikāraḥ | bahis tu **tasmā
bhārata sarvātmā** [bhā.pu. 2.1.5] ity ādi śāstra-pravartakatva-lakṣaṇa-pāruṣyābhāsenā priyādi-
śuddhāśuddhābhāvāt svata evātisniḡdhatānodayena pūrvataḥ kiñcid apakṛṣṭe deśe
vaidhanāmno'parasya rājñāḥ | kleśaghantva-śubhadatvābhyām tu prāyayor ṇa ko'pi viśeṣaḥ
||2||

tatrāvidyāsmītā-rāga-dveṣābhiniveśyoh pañca kleśāḥ | prārabdhāprārabdhā-rūḍha-bīja-
pāpādayas tan-mayā eva | śubhāni durviśaya-vaitṛṣṇya-bhagavad-viśaya-satṛṣṇyānukūlya-
kṛpākṣamā-satya-sārālya-sāmya-dhairya-gāmbhīrya-mānadatvāmānitva-sarva-subhagatvādayo
guṇāś ca—**sarvair guṇais tatra samāsate surāḥ** [bhā.pu. 5.18.12] ity ādi-dṛṣṭyā jñeyāḥ ||3||

bhaktiḥ pareśānubhavo viraktir anyatra caiṣa trika eka-kālaḥ [bhā.pu. 11.2.42] ity ukta-
prakāreṇa yugapad api pravṛttayor api tayoh patrikayor udgama-tāratamyenaiva tat-tad-
aśubha-nivṛtti-śubha-pravṛtti-tāratamyād asty eva kramaḥ | sa cātisūkṣmo durlakṣyo'pi tat-tat-
kārya-darśana-liṅgena sudhībhir avasīyate ||4||

tatra bhakty-adhikāriṇaḥ prathamam **śraddhā** | sā ca tat-tac-chāstrārthe dṛḍha-pratyaya-mayī |
prakramyamāṇa-yatnaika-nidāna-rūpa-tad-viśayakatvaika-nirvāha-rūpa-sādara-sprhā ca | sā
ca sā ca svābhāvīkī kenāpi balād utpādītā ca | tataś cāsṛita-guru-caraṇasya tasya jijnāsyamāna-
sadācārasya tac-chikṣayaiva sajātīyāśaya-sniḡdha-bhakty-abhijña-sādhu-saṅga-bhāgyodayaḥ |

tato **bhajana-kriyā** | sā ca dvividhā aniṣṭhitā niṣṭhitā ca | tatra prathamam aniṣṭhitā
kramenotsāha-mayī ghana-taralā vyūḍha-vikalpā viśaya-saṅgarā niyamākṣamā taraṅga-
raṅgiṇīti ṣaḍ-vidhā bhavantīti svādhāram vilakṣayati ||5||

tatra **utsāha-mayī** | prathamam eva śāstram adhyetum ārabhamāṇasya sarva-loka-ślokyamāna-
pāṇḍityam upaṇnam iva svasmin manyamānasya baṭor iva utsāha-svādhikaraṇasya
pracurayatīty utsāhamayī ||6||

atha **ghana-taralā** | prakramyamāṇāni bhakty-aṅgāni kadācin nirvahanti kadācic ca na veti ghanatvaṁ taralatvaṁ cāsyāḥ yathā baṭoḥ śāstrābhyāsaḥ kadācit sāndraḥ kadācit tad-artha-praveśasamarthatayā sārasyānudayena śithilāś ca ||7||

atha **vyūḍha-vikalpā** | kim ahaṁ sa-parigraha eva putra-kalatrādīn vaiṣṇavīkṛtya bhagavat-paricaryāyām niyojya gr̥ha eva sukhaṁ taṁ bhaje, kim vā sarvān eva parityajya nivikṣepaḥ śrī-vṛndāvanam dhyeya-sthānam evāsīnaḥ kīrtana-śravaṇādibhiḥ kṛtārthibhaveyam? sa ca tyāgaḥ kim bhukta-bhogasyāvagata-viśama-viśaya-dāva-davathor mama carama-daśāyām eva kim vādhunaiva samucita iti | kim ca, **tām ikṣed ātmano mṛtyuṁ tṛṇaiḥ kūpam ivāvṛtam** [bhā.pu. 3.32.40] iti dr̥ṣṭyā āśramasyāsyāviśvāsasyatayā **yo dustyajān dāra-sutān** [bhā.pu. 5.14.43] ity atra **jahau yuvaiva malavat** ity ādi-dr̥ṣṭyā tyakta-vilambas tatrāpi **aho me pitarau vṛddhau** [bhā.pu. 11.17.57] ity atra **atr̥ptas tān anudhyāyan mṛto 'ndhaṁ viśate tamaḥ** [bhā.pu. 11.17.58] iti bhagavad-vākyena tyāge'labdha-balaś ca sampraty eva prāṇadhāraṇa-mātra-vṛttir vanam tadaiva praviśyāṣṭāv eva ca yāmān abhyarthayānīti | **na jñānam na ca vairāgyam prāyaḥ śreyo bhaved iha** [bhā.pu. 11.20.31] ity atra tu vairāgyasya bhakti-janakatve eva doṣo na tu bhakti-janitatve iti tad-anubhāva-rūpatayā tad-adhīnatvam iti | yad yad āśramam agāt sa bhikṣukas tat-tad-anna-paripūrṇam aikṣata iti nyāyena kadācid vairāgyam **tāvad rāgādayaḥ stenāḥ tāvat kārāgr̥ham gr̥ham** [bhā.pu. 10.14.36] iti kadācid gārhashtyam ca niścinvan kim ahaṁ kīrtanam eva kim vā kathā-śravaṇam api uta sevām eva utāho tāvad ambarīśādivad anekāṅgām eva bhaktim karavai ity ādi vividhā eva prāptā vikalpā yatra bhavantīti vyūḍha-viklapā ||8||

atha **viśaya-saṅgarā** |

**viśayāviṣṭa-cittānām viṣṇv-āveśaḥ sudūrataḥ |
vāruṇī-dig-gataṁ vastu vrajann aindrīm kim āpnuyāt ||**

iti bhogā eva balāt svasminn abhiniveśya mām bhajane śithilayantīti tad amī tyaktvā nāma-grāham kāmścana kāmścana tyaktavato'pi bhuñjānasya—**juṣamāṇaś ca tān kāmān parityāge'py anīsvaraḥ** [bhā.pu. 11.20.28] iti bhagavad-vākyasyodāharaṇatvaṁ prāptavatas tasya pūrvābhyastair viśayais taiḥ saha saṅgaro yuddham kadācit tat-parājayaḥ kadācit sva-parājaya ity ity viśaya-saṅgarā ||9||

atha **niyamākṣamā** | adyārabhya imāni nāmāni gr̥hītavyāni etāvatyāś ca praṇatayaḥ kāryā ittham eva tad-bhaktā api sevānyā bhagavad-asambandha-vāco'pi noccāraṇīyā grāmya-vārtāvātām sannidhis tyaktavatyāḥ ity ādi pratidinam api pratijānato'pi samaye tathā na kṣamatvam iti niyamākṣamā | viśaya-saṅgarāyām viśaya-tyāgākṣamatvam atra tu bhakty-utkarṣākṣamatvam iti bhedaḥ ||10||

atha **taraṅga-raṅgiṇī** | bhakteḥ svabhāva evāyam yat tadvati sarve'pi janā anurajyantīti janānurāga-prabhavā hi sampada iti prācām vāco'pi | bhakty-utthāsu vibhūtiṣu lābha-pūjā-pratiṣṭhādiṣu valī-valitāsūpaśākhāsu taraṅgeṣv ivācarantīyā asyā raṅga ity ity taraṅga-raṅgiṇī ||11||

iti mahā-mahopādhyāya-śrīmad-viśvanātha-cakravarti-viracitāyām mādhyura-kādambinyām
bhakteḥ śraddhādi-krama-traya-kathana-pūrvakam bhajana-kriyā-bheda-kathanam nāma
dvtīyāmrta-vṛṣṭiḥ

||2||

--o)0(o--

(3)

tr̥tīyāmṛta-vṛṣṭiḥ

atha **anarthānām nivṛttiḥ** | te cānarthāś caturvidhāḥ—duṣkṛtotthāḥ sukr̥totthā aparādhottā bhakty-utthāś ceti |

tatra **duṣkṛtotthāḥ** durabhiniveśa dveṣa-rāgādyāḥ pūrvoktāḥ kleśā eva | **suḥkṛtotthā** bhogābhiniveśā vividhā eva | te ca kleśāntaḥ-pātina iti kecit | aparādhottā ity atra nāmāparādhā eva gṛhyante | sevāparādhānām tu nāmabhis tat-tan-nivartaka-stotra-pāṭhaiḥ sevā-sātatyena ca bhavyasya vivekinaḥ prāyaḥ pratidinam evopaśamenānkurī-bhāvānupalabdheḥ | kintu tat-tad-upāśama-sambhava-balena tatra sāvadhānatā-saithilye sevāparādhā api nāmāparādhā eva syuḥ | tathā hy uktam—**nāmno balād yasya hi pāpa-buddhiḥ** iti | tatra nāma ity upalakṣaṇam bhakti-mātrasyaivopaśamakasya | dharmasāstre'pi prāyaścitta-balena pāpa-caraṇe na tasya pāpasya kṣayaḥ pratyuta gāḍhataiva |

nanv evam **na hy aṅgopakrame dhvaṁso mad-dharmasyoddhavāṅv api** [bhā.pu. 11.29.20] iti, **viśeṣato daśārṇo'yam japa-mātreṇa siddhida** ity ādi vākya balena tat-tad-aṅgānām ananuṣṭhāne vaikalādāv api vā jāte nāmāparādhāḥ prasajjate | maivam | nāmno balād yasyety atra pāpe buddhiś cikīrṣādi | tad eva hi pāpam yatra sati nindā-prāyaścittādi-śravaṇam | na ca karma-mārga iva bhakti-mārgē'pi aṅga-vaikalādau kvāpi nindā-śravaṇam iti na tatrāparādhāśānkā | yad uktam—

**ye vai bhagavatā proktā upāyā hy ātma-labdhave |
aṅjaḥ pumsām aviduṣām viddhi bhāgavatān hi tān ||
yān āsthāya naro rājan na pramādyeta karhicit |
dhāvan nimilya vā netre na skhalen na pated iha ||** [bhā.pu. 11.2.34-35] iti |

atra nimilyeti karṭṛ-vyāpāra-liṅgena vidyamāne eva netre mudrayitvā tatrāpi dhāvan pādānyāsa-sthalam atikramyāpi vrajan na skhaled ity akṣarārtha-labdher bhagavad-dharmam āśritya tad-aṅgāni sarvāṇi jñātvāpy ajña iva kānicid ullāṅghyāpi anuṣṭhān na pratyavāyī syāt, nāpi phalād bhraśyed ity eva vyākhyā upapadyate | nimīlanam nāmājñānam tasyāpi śruti-smṛti-viśayāv ity eṣā tu na saṅgacchate mukhyārtha-bādhāyogāt | na ca dhāvan nimilyety etad eva dvātrīṁśad-aparādhābhāvam api kroḍikarotv iti vācyam | yān bhagavatā proktān upāyān āśrityety uktatvāt | **yānair vā pādukair vāpi gamanam bhagavad agrhe** ity ādayas tu tatra niṣiddhā eva | sevāparādhē tu **harer apy aparādhān yaḥ kuryād dvīpada-pāṁśanaḥ** ity ādiṣu śrūyanta eva nindāḥ | kim ca te nāmāparādhāḥ prācīnā arvācīnā vā yadi samyag-anabhijñāta-prakārāḥ syuḥ kintu tat-phala-liṅgenānumīyamānā eva tadā teṣām nāmabhir evāśrānta-prayuktair bhakti-niṣṭhām utpadyamānāyām krameṇopaśamaḥ | yadi te jñāyanta eva tadā tv asti kvacit kaścid viśeṣaḥ ||1||

yathā **satām nindā** iti daśasu nāmnaḥ prathamō'parādhāḥ | tatra nindety anena dveṣa-drohādayo'py upalakṣyante | tataś ca daivāt tasmīn aparādhē jāte—hanta pāmāreṇa mayā sādhuṣu aparāddham iti anutapto janaḥ **kṛṣṇānu sāmyati taptaḥ kṛṣṇānunā evāyam** iti nyāyena

tat-padāgra eva nipatyā prasādayāmīti viṣaṅga-cetasā praṇati-stuti-sammānādibhis
 tasyopasamaḥ kāryaḥ | kadācit kasyacana kair api duṣprasādānīyatve bahu-dinam api tan-
 mano'bhirociny anuvṛttiḥ kāryā | aparādhasyātīmahattvāt kathañcit tayāpy anivartyakopatve
 dhiṁ mām akṣiṇa-bhaktāparādham niraya-koṭiṣu patantam iti nirvidya sarvaṁ parityajya
 samāśrayaṇīyā nāma-saṅkīrtana-santatis tayā ca mahā-śaktimatyaśya eva kāle tataḥ syād
 evoddhārah | kim me muhur muhur eva pāda-patanādibhiḥ svāpakarṣa-svīkāreṇa
 nāmāparādha-yuktānām nāmāny eva haranty agham ity asyaiva paramopāyaḥ sa eva
 samāśrayaṇīyaḥ iti bhāvanāyām pūrvavad eva punar api nāmāparādhaḥ | na ca kṛpādur
 drohas titikṣuḥ sarva-dehinām ity ādi sampūrṇa-dharmakā eva santas teṣām eva nindā
 aparādha iti vācyam | sarvācāra-vivarjitāḥ śaṭha-dhiyo vrātyā jagad-vañcakāḥ iti tat-prakarāṇa-
 vartinā vacanena tādr̥śa-duṣcaritānām api bhagavantaṁ bhajatām kaimutika-nyāyena sac-
 chabda-vācyatvena sūcitatvāt | kim ca kaścin mahā-bhāgavatatvāt mahāparādhiny api yadyapi
 na kupyati tad api tatrāparādhavatā sva-śuddhy-arthaṁ praṇaty-ādibhir anuvartanīya eva saḥ |
 serṣaṁ mahā-puruṣa-pāda-pānśubhir nirasta-tejaḥsu tad eva śobhanam iti satām vākyena tac-
 caraṇa-reṇūnām asahiṣṇutayā tat-phala-pradatvāvagamāt | kim ca, duravagama-niṣkāraṇake
 kvacit kṛpā-dr̥ṣṭau prabhaviṣṇau svacchanda-carite kvacin mahābhāgavata-maulau tu na kāpi
 maryādā paryāpnoti | yathā śībikām vāhayati kaṭūkti-viṣa-varṣiṇy api rahūgaṇe śrī-jada-
 bharatasya kṛpā | yathā ca pāṣaṇḍa-dharmāvalambini sva-himsārtham upaseduṣi daitya-
 samūhe upari-carasya vasoś cedi-rājasya | yathā vā mahā-pāpini sva-lalāṭe rudhira-pātiny api
 mādhave prabhu-varasya nityānandasyeti | evam eva guror avajñā ity atrāpi jñeyam | śivasya
 śrī-viṣṇor ity atraivam vivecanīyam ||2||

caitanyaṁ hi dvividhaṁ bhavati--svatantram asvatantram ca | tatra prathamam sarva-
 vyāpakam īśvarākhyam dvitīyam deha-mātra-vyāpi-śaktikam jīvākhyam īśitavyam | īśvara-
 caitanyaṁ dvividhaṁ māyā-sparśa-rahitam līlayā svīkṛta-māyā-sparśam ca | tatra prathamam
 nārāyaṇādy-abhidham | yad uktam—harir hi nirguṇaḥ sāksat puruṣaḥ prakṛteḥ paraḥ
 [bhā.pu. 10.88.5] iti | dvitīyam śivādy-abhidham | yad uktam—śivaḥ śakti-yutaḥ śaśvat
 triliṅgo guṇa-samvṛtaḥ iti | atra guṇa-samvṛta-liṅgenāpi tasya jīvatvam nāśaṅkanīyam |

kṣīram yathā dadhi vikāra-viśeṣa-yogāt
 sañjāyate na hi tataḥ pṛthag asti hetoḥ |
 yaḥ śambhutām api tathā samupaiti kāryād
 govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi || iti brahma-samhitokteḥ [5.45] |

anyatra ca purāṇagamādiṣu bahutra īśvaratvena prasiddheś ca | yat tu sattva rajas tama iti
 prakṛter guṇaḥ ity atra sthity-ādāye harir-virīñci-harā [bhā.pu. 1.2.23] ity anena tat-
 sādharanyāt brahmaṇy apīśvaratvam avagamyate tad-īśvarāveśād eveti jñeyam |

bhāsvān yathāśma-śakaleṣu nījeṣu tejaḥ
 svīyam kiyat prakatayaty api tadvad atra |
 brahmā ya eṣa jagad-aṇḍa-vidhāna-kartā iti brahma-samhitokteḥ [5.49] |

tathā—

pārthivād dāruṇo dhūmas tasmād agnis trayīmayāḥ |
 tamāsa tu rajas tasmāt sattvam yad brahma-darśanam || [bhā.pu. 1.2.24]

ity atra tamasaḥ sakāśāt rajasāḥ śraīṣṭhyo'pi vastuto rajasi dhūma-sthāṇīye śuddha-tejaḥ-
sthāṇīyasyeśvarasyānupalabdheś ca | sattve samjvalanāgnau śuddha-tejasāḥ sākṣād iva
pārthive dāru-sthāṇīye tamasy api tasyāntarhitatayopalabdhir asty eva | tat-kāryānuṣṭau
nirbheda-jñāna-sukhānubhava ivety ādi vicārya tattvam avaseyam | atheśitavyam caitanyam
ca sva-daśābhedena dvividham | avidyayāvṛtam anāvṛtam ca | tatrāvṛtam deva-manuṣya-
tiryag-ādi | anāvṛtam dvividham—īśvareṇaiśvaryāśaktyānāviṣṭam āviṣṭam ca | anāviṣṭam
sthūlato dvividham—jñāna-bhakti-sādhana-vaśāt īśvare līnam alīnam ca | prathamam śocyam
| dvitīyam tan-mādhuryāśvādyā-śocyam | āviṣṭam ca dvividham | cid-amśa-bhūta-jñānādibhir
māyāmśa-bhūta-sṛṣṭyādibhiś ceti | prathamam catuḥsanādi | dvitīyam brahmādīti | evam ca
viṣṇu-śivayor abheda eva prasaktaś caitanyaikarūpyāt | niṣkāmair upāsyatvānupāsyatve tu
nirguṇatva-saguṇatvābhyām evety avagantavyam | viṣṇu-brahmādyes tu bheda eva caitanya-
pārthakyād eva | kvacit tu sūryasya tad-āviṣṭa-sūrya-kānta-maṇer abheda iva viṣṇu-brahmaṇor
abhedaś ca purāṇa-vacaneṣu drṣṭaḥ | kiṁ ca kvacin mahā-kalpe śivo'pi brahmeva īśvarāviṣṭā
jīva eva bhavet | yad uktam—[kvacij jīva-viśeṣatvam harasyoktam vidhor iveti](#) | ata eva—

[yas tu nārāyaṇam devam brahma-rudrādi-daivataih |
samatvenaiva vikṣeta sa pāṣaṇḍī bhaved dhruvam ||](#) [hari-bhakti-vilāsa 1.73]

iti vacanam api brahma-sāhacaryeṇa saṅgacchate iti | evam aparyālocayatām viṣṇur eveśvaro
na śivaḥ śiva eveśvaro na viṣṇur vayam ananyā naiva paśyāmaḥ śivam vayam ca na viṣṇum ity
ādi vivāda-grasta-matīnām aparādhe jāte kālena kadācit tat-tātparyālocana-vijñā-sādhu-jana-
prabodhitatve teṣām eva śivasya bhagavat-svarūpād abhinnatvena labdha-pratītinām nāma-
kīrtanenaivāparādha-kṣayaḥ | evam ca naitā bhagavad-bhaktiṁ spṛṣanti bahirmukhyo vigītā
iti jñāna-karma-pratipādikāḥ śrutīr yenaiva mukhenānindaṁs tenaiva mukhena tās tad-
anuṣṭhātṛṁś ca janān muhur abhinandya nāmabhir uccaiḥ saṅkīrtitaiḥ śruti-śāstra-nindana-
rūpāc caturthāparādhān nistareyuh | yatas tāḥ śrutayo bhakti-mārgeṣv anadhikāriṇaḥ
svacchanda-vartinaḥ parama-rāgāndhān api vartma-mātram adhyārohayitum udyatāḥ
parama-kāruṇikā eveti tat-tātparya-vijñā-jana-prabodhitā yadi bhāgya-vaśād bhaveyus
tadaiveti | evam evānyeṣām api ṣaṅṅām aparādhānām udbhava-nivṛtti-nidānāni avagantavyāni
||3||

atha bhakty-utthās te ca mūla-śākhāta upaśākhā iva bhaktyaiva dhanādi-lābha-pūjā-
pratiṣṭhādyaḥ sva-vṛttibhiḥ sādḥaka-cittam apy uparajya sva-vṛddhyā mūla-śākhām iva
bhaktim api kuṅṭhayitum prabhavantīti | teṣām caturṅām anarthānām nivṛttir api pañca-
vidhā | eka-deśa-vartinī bahu-deśa-vartinī prāyikī pūrṇā ātyantikī ceti | tatra grāmo dagdhaḥ
paṭo bhagna iti nyāyenāparādhottānām anarthānām nivṛttir bhajana-kriyānantaram eka-deśa-
vartinī niṣṭhāyām utpannāyām bahula-deśa-vartinī ratāv utpadyamānāyām prāyikī premnī
pūrṇā śrī-bhagavat-pada-prāptāv ātyantikī | yas tu tatrāpi citraketau kadācitko mahad-
aparādhāḥ sa pratītika eva na vāstavaḥ | satyām prema-sampattau pārśadatva-vṛtratvayor
vaiśiṣṭyābhāva-siddhāntāt | jaya-vijayayos tv aparādhā-kāraṇam prema-vijṛmbhitā svecchaiva |

sā ca—he prabhu-vara! pratikūlikṛtya tad yuddha-sukham anubhūyatām ity avayoḥ svataḥ
paripūrṇatāyām aṇu-mātram api nyūnatvam asahamānayoḥ kiṅkarayoḥ prārthanā-haṭhaḥ
sva-bhakta-vātsyalya-guṇam api laghūkṛtya niṣpādyatām ity ākārā kadācitka-prasaṅga-bhavā

mānasā manasaiva jñeyā | tathā duṣkṛtotthānām bhajana-kriyānantaram eva prāyiki
niṣṭhāyām jātāyām pūrṇā āsaktāv evātyantikī tathā bhakty-utthānām bhajana-kriyānantaram
eka-deśa-vartinī niṣṭhāyām pūrṇā rucāv ātyantikīti anubhavinā bahudrśvanā samyag
vivicyānumantavyam ||4||

nanu—[amhaḥ samharad akhilam sakṛd udayād eva](#) [nāma-kaumudī, padyāvalī 16] iti, [yan
nāma sakṛc chravaṇāt pukkaśo'pi vimucyate saṁsārāt](#) ity api pramāṇa-śatād ajāmilādy-
upākhyāneṣv ekasyaiva nāmābhāsyaśāstrīya-paryanta-sarvānārtha-nivṛtti-pūrvaka-bhagavat-
prāpakatvānubhavād bhagavad-bhaktānām duritādi-nivṛttāv uktaḥ kramo na saṅgacchate |
satyam | nāmna etāvaty eva śaktir nātra sandehaḥ | parantu svāparādhiṣv aprasannena tena yat
sva-śaktiḥ samyak na prakāśyate tad eva duṣṭatādīnām jīvātur ity avagantavyam | kintu yama-
dūtānām tad-ākramaṇe na śaktiḥ | [na te yamam pāśabhṛtaś ca tad-bhaṭān svapne'pi paśyantīty](#)
[bhā.pu. 6.1.19] ādeḥ | [na vidyate tasya yamair hi śuddhir](#) ity atra yamer yogāṅgair iti
vyākhyeyam | yathā samarthena paramādhyeṇāpi svāminā kṛtāparādhaḥ svajano yadi na
pālyate kintu tatrodāsyate tadaiva duḥkha-dāridrya-mālinya-śokādayaḥ kramaṇa labdhāvasarā
bhavanti na tv anyadīyā janāḥ ke'pi kadāpīti jñeyam | tathā ca punaḥ sva-svāmino
manobhirocinyām anuvṛttau satyām śanais tat-prasādād duḥkha-dāridryādayaḥ śanair
apayānti | tathā bhagavad-bhakta-śāstra-guru-prabhṛtibhir amāyayā muhuḥ sevitaḥ śanair eva
tasya nāmnaḥ prasāde duritādīnām api śanair eva nāśaḥ | iti nāsti vivādaḥ |

na ca mama ko'pi nāsti nāmāparādha iti vaktavyam phalenaika-phala-kāraṇasyāparādhasya
prācīnasyārvācīnasya vā anumānāt | phalam ca bahu-nāma-kīrtane'pi prema-liṅgānudaya iti |
yad uktaḥ—

[tad āsma-sāram hṛdayam batedam yad gṛhyamāṇair hari-nāma-dheyaiḥ |
na vikriyetātha yadā vikāro netre jalam gātra-ruheṣu harṣaḥ ||](#) [bhā.pu. 2.3.24] iti |

tathā hi nāmāparādha-prasaṅge—

[ke te'parādhā viprendra nāmno bhagavataḥ kṛtaḥ |
vinighnanti nṛṇām kṛtyam prakṛtam hy ānayanti hi ||](#) iti |

tadiya-guṇa-nāmādīni sadyaḥ prema-pradāny api śrutāni kīrtitāni ca tat-tīrthādīkaṁ sadyaḥ
siddhidam api cirāt sevitaṁ tan-niveditāni gṛta-dugdha-tāmbūlādīni sadyaḥ sarvendriya-
taraṅga-nivartakāni muhur āsvādya upayuktāny eva svataḥ parama-cinmayāny apy etāni
yasmāt prakṛtānīva bhavanti te'parādhāḥ ke bhagavan-nāma iti sotkampa-sa-vismayaḥ
praśnaḥ |

nanv evam sati nāmāparādhavato janasya bhagavad-vaimukhyasyaivocityāt tad-uktaḥ guru-
pādāśraya-bhajana-kriyādikam api na sambhavet | satyam | pravartamāne mahājvara iva
odanāder arocakatvād evānupādānam iva nāmāparādhasya gādhatve sati tatra puṁsi śravaṇa-
kīrtanādi-bhajana-kriyāyā avakāśa eva na syād ity atra kaḥ sandehaḥ | kintu jvarasya mṛdutve
cirantanatve odanāder api kimcid rocakatvam iva | bahu-dinato bhogenāparādhasya kṣīṇa-
vegatve mṛdutve ca bhagavad-bhaktau kimcin-mātra-ruciḥ syād iti puṁsaḥ prasajjati bhakty-
adhikāraḥ | tataś ca yathā poṣṭikāny api dugdhaudanādīni jīrṇa-jvaravantam pumāṁsaḥ na

puṣyanti kimcit puṣyanti ca kintu glāni-kārṣyena nivartayituṃ śaknuvanti kālenauśadha-
pathayoh sevityoh śaknuvanti ca | tathaiva tādrśasya bhakty-adhikāriṇaḥ śravaṇa-
kīrtanādīni kālenaiva krameṇaiva sakalaṃ prakāśayantīti sādḥuktam—

ādau śraddhā tataḥ sādhu-saṅgo'tha bhajana-kriyā |
tato'nartha-nivṛttiḥ syāt tato niṣṭhā ity ādi |

kaiścit tu nāma-kīrtanādivatām bhaktānām prema-liṅgādarśanena pāpa-pravṛtṭyā ca na
kevalam aparādhaḥ kalpyate vyavahārika-bahu-duḥkha-darśanena cāpi prārabdha-nāśābhāvaś
ca | niraparādhatvena nirdhāritasyājāmilasyāpi sva-putra-nāma-karaṇa-pratidina-bahudhā-
tan-nāmāhvāna-samayeṣv api premābhāva-dāsī-saṅgādi-pāpa-pravṛtti-darśanāt |
prārabdhābhāve'pi yudhiṣṭhirāder vyavahārika-bahu-duḥkha-darśanāc ca | tasmāt phalann api
vṛkṣaḥ prāyaśaḥ kāla eva phalati itivat niraparādheṣu prasīdad api nāma sva-prasādam kāla
eva prakāśayet | pūrvābhyāsāt kriyamānā pāpa-rāśir api utkhāta-damṣṭroraga-damśa
ivākimcitkarā eva | roga-śokādi-duḥkham api na prārabdha-phalam |

yasyānugrḥṇāmi hariṣye tad-dhanam śanaiḥ |
tato'dhanam tyajanty asya svajanā duḥkha-duḥkhitam || iti |

nirdhanatva-mahā-rogo mad-anugraha-lakṣaṇam ity ādi vacanāt | sva-bhakta-hita-kāriṇā
tadiya-dainyotkanṭhādi-varadhana-catureṇa bhagavataiva duḥkhasya diyamānatvāt karma-
phalatvābhāvena na prārabdhatvam ity āhuḥ ||5||

iti mādḥurya-kādambinyām bhakteḥ sarva-graha-prasāminī nāma
tṛtīyāmṛta-vṛṣṭiḥ
||3||

--o)0(o—

(4)

caturthy amṛta-vṛṣṭih

atha pūrvam yā aniṣṭhitā niṣṭhiteti dvividhoktā bhajana-kriyā tasyāḥ prathamā ṣaḍ-vidhā lakṣitā | tato dvitīyām alakṣayitvaivānārtha-nivṛtṭih prakrāntā | yad uktam—

śṛṅvatām sva-kathāḥ kṛṣṇaḥ puṇya-śravaṇa-kīrtanaḥ |
hṛdy antaḥstho hy abhadraṇi vidhunoti suhṛt-satām ||
naṣṭa-prāyeṣv abhadreṣu nityam bhāgavata-sevayā |
bhagavaty uttama-śloke bhaktir bhavati naiṣṭhikī || [bhā.pu. 1.2.17-18]

tatra śṛṅvatām sva-kathāḥ kṛṣṇaḥ puṇya-śravaṇa-kīrtanaḥ ity aniṣṭhitaiva bhaktir avagamyate naiṣṭhikīty agre vakṣyamāṇatvāt | abhadraṇi vidhunoti iti tayor madhye evānarthānām nivṛtṭtir uktā | naṣṭa-prāyeṣv abhadreṣv ity atra teṣām kaścana bhāgo nāpi nivartata ity api sūcita iti | ata eva krama-prāptatayā niṣṭhitā bhaktir idānīm vivriyate ||1||

niṣṭhā naiścālyam utpannā yasyā iti niṣṭhitā | naiścālyam bhakteḥ pratyaham vidhistsitam apy anārtha-daśāyām laya-vikṣepāpratipatti-kaṣāya-rasāsvādānām pañcānām antariyānām dūrvāratvān na siddham āsīt | anārtha-nivṛtṭy-anantaram teṣām tadyānām nivṛtṭta-prāyatvāt naiścālyam sampadyate iti layādy-abhāva eva niṣṭhā-liṅgam | tatra layaḥ kīrtana-śravaṇa-smaraṇeṣu uttāreṣv ādhikyena nidrodgamaḥ | vikṣepas teṣu vyavahārika-vārtā-samparkaḥ | apratipattih kadācil laya-vikṣepayor abhāve kīrtanādy-asāmarthyam | kaṣāyaḥ krodha-lobha-garvādi-saṁskāraḥ | rasāsvādaḥ viṣaya-sukhodaya-kāle kīrtanādiṣu mano'nabhiniveśa iti |

bhaktir bhavati naiṣṭhikī |
tadā rajas-tamo-bhāvāḥ kāma-lobhādayaś ca ye |
ceta etair anāviddham sthitam sattve prasīdati || [bhā.pu. 1.2.19]

ity atra ca-kārasya samuccayārthatvād rajas-tamo-bhāvā eva labhyante | kim ca—etair anāviddham ity ukte bhāva-paryantam teṣām sthitiḥ apy asti bhakty-abādhatayaiva | sā ca niṣṭhā sāksād-bhakti-vartinī tad-anukūla-vastu-vartinī dvividhā | tatra sāksād-bhaktir ananta-prakārāpi sthūlatayā trividhā | kāyikī vācikī mānasī ceti | tatra prathamam kāyikyās tato vācikyās tata eva mānasyā bhakter niṣṭhā sambhaved iti kecit | bhakteṣu tāratamyena sthitanām api saha-ojo-balānām madhye kvacana bhakte vilakṣaṇa-tādṛśa-saṁskāra-vaśāt kasyacid eva bhagavad-unmukhatvādhikyam syād iti nāyam krama ity anye | tad-anukūla-vastuni amānitva-mānadatva-maitrī-dayādini | teṣām niṣṭhā ca kutracana śama-prakṛtau bhakte bhakter aniṣṭhitatve dṛṣyate kutracana tasminn uddhate bhakte niṣṭhitatve'pi na dṛṣyate yady api tad api bhakti-niṣṭhaiva sva-sattvāsattvābhyām tan-niṣṭhā-sattvāsattve sudhiyam avagamayati na tu bāla-pratītir eva vāstavikartum śakyeti | yad uktam—

bhaktir bhavati naiṣṭhikī |
tadā rajas-tamo-bhāvāḥ kāma-lobhādayaś ca ye |
ceta etair anāviddham sthitam sattve prasīdati || iti |

śravaṇa-kīrtanādiṣu yatnasya śaithilya-prābalya eva dustyajye sambhavantī niṣṭhitāniṣṭhite
bhaktī pradarśayetām iti saṅkṣepato vivekaḥ ||2||

iti mādhyama-kāmbinīyām niṣyanda-bandhurā nāma
caturthy amṛta-vṛṣṭiḥ
||4||

--o)0(o--

pañcamy amṛta-vṛṣṭiḥ

athābhyāsa-kṛṣṇa-vartma-dīpitām bhakti-kāñcana-mudrām sva-tejasā vahantīm dadhāne
bhakta-hṛdi tasyām rucir utpadyate | śravaṇa-kīrtanādīnām anyato vailakṣaṇyena rocatkvaṁ
rucir | yasyām utpadyamānāyām pūrva-daśāyām iva tair muhur apy anuśilitair na
śramopalabdhi-gandho'pi | yā hi teṣu vyasanitvam acirād evotpādayati ||1||

yathā nityam śāstram adhīyānasya baṭoḥ kāle śāstārtha-praveśe sati śāstrasya rocatkvaṁ
utpadyamānam eva tam tatra śramam nopanayaty āsañjayati ca | vastutaḥ siddhānte tu
paittika-vaiguṇyena dūṣitāyām rasanāyām sitāyā arocatkve'pi sitaiva tad-vaiguṇya-nirāsakam
auśadham iti vivekinaḥ tasyā eva yathā muhur apasevane kālena svādvīyam svādvīyam
ābhātīti tasyā eva rocatkvaṁ tathaiṅvidyādi-vidūṣitasya jīvāntaḥ-karaṇasya śravaṇādi-
bhaktyā tad-doṣa-prāśame tasyām rucir udbhavatīti ||2||

sā ca rucir dvividhā | vastu-vaīśiṣṭyāpekṣiṇī tad-anapekṣiṇī ca | vastūnām bhagavan-nāma-
rūpa-guṇa-lilādīnām vaiśiṣṭyam kīrtanasya sausvaryādimattvaṁ varṇita-bhagavac-caritāder
guṇālaṅkāra-dhvany-ādimattvaṁ paricaryādīnām tādrśa-svābhīṣṭa-deśa-pātra-dravyādi-sad-
bhāvavattvaṁ yad apekṣate tad vastu-vaīśiṣṭyāpekṣiṇī | kim kim kīdrśam vyañjanam astīti
pṛcchatām manda-kṣudvatām iva | prathamā seyam yato'ntaḥkaraṇasya yat kiñcid doṣa-lava
eva kīrtanādīnām vaiśiṣṭyam apekṣate ato'sty antaḥkaraṇa-doṣābhāsā jñeyā | dvitīyā tu yathā
tan-nāma-rūpādy-upakrama eva balavatī bhavanti vaiśiṣṭye tv atipraudhatvam
āpadyamāneyam nāsti mano-vaiguṇya-gandhā eva jñeyā ||3||

tataś cāho sakhe! kṛṣṇa-nāmāmṛtāni vihāya kim iti duṣparigraha-yoga-kṣema-vārtā-viṣayeṣu
nimajjayasi tvām vā kim bravīmi dhiṁ mām yad aham api pāmarāḥ śrī-guru-caraṇa-prasāda-
labdham apy etad vastu sva-granthi-nibaddham mahā-ratnam ivānupalabhya parito bhramann
etāvantaṁ kālam anya-vyāpāra-pārāvāra-madhye mithyā-sukha-leśa-sphuṭita-kapardaka-
mātram anviṣyāyūṁsi vṛthaiṅvānyam | bhakteḥ kam apy anaṅgīkurvan śakter abhāvam
evādyotayam | hanta sa evāham saiveyam me rasanā yā hy anṛta-kaṭu-grāmya-pralāpam
amṛtam iva lihyatī bhagavan-nāma-guṇa-vārtāsu sālasaivāsīt | hanta hanta tat-kathā-
śravaṇārambha eva svāpaṁ bhajaṁs tadaiva kadācit prastutāyām grāmya-vārtāyām
utkarṇatayā labdha-jāgarām sādḥūnām sad eva tam sakalam akalaṅkayan | asya ca duṣpūrasya
jaṭharasya kṛte jarāṭho'pi kāṁs kān duṣkṛtodyamān nākaravam | tad aham na jāne kasmin vā
niraye sva-kṛta-phalam upabhuñjanaḥ sthāsyāmīti nirvidyamānas tadaiva kvacid aho raho
bhuvī mahopanīṣat-kalpa-vallī-phala-sāraṁ sāraṅga iva prabhoś caritāmṛtaṁ svādayann
abhivādayan muhur muhur api sādḥūn avyādhūta-saṁlāpas tiṣṭhann upaviśan praviśann api
bhagavad-dhāma-baddhāmala-sevā-niṣṭhas tan-manā unmanā ivānabhijña-lokair ālakṣyamāṇo
bhakta-jana-bhajanānanda-nṛtyādhyāyam adhyetum upakramamāṇa iva ruci-nartakyā
pāṇibhyām gṛhītveva tat tat śikṣyamāṇa iva kāñcanamudam ananubhūta-carīm upalabhe na
jāne kuśilavācāryābhyām bhāva-premābhyām kālena pravīśya nartayīṣyamāṇaḥ kasyām vā
nivṛtinīvṛti virājayīṣyatīti ||4||

iti mād'hurya-kādambinyām niṣyanda-bandhurā nāma
pañcamy amṛta-vṛṣṭiḥ

-||5||-

--o)0(o--

ṣaṣṭhy amṛta-vṛṣṭih

atha saiva bhajana-ṣayā ruciḥ parama-prauḍhitamā satī yadā bhajanīyam bhagavantam
 ṣayāṅkaroti tadeyam āsaktir ity ākhyāyate | yaiva bhakti-kalpa-vallyāḥ stavakī-bhāvam
 āsādayanti bhāva-premaṇī puṣpa-phale acirād eva bhāvinī dyotayati | rucir bhajana-ṣayā
 āsaktir bhajaniya-ṣayeti bhūmnaiva vyāpadeṣaḥ | vastutas tūbhe apy ubhayaṃ ṣayāṅkaroty
 eva | aprauḍhatvābhyām eva bhedaḥ | āsaktir evāntaḥ-karaṇa-mukuraṃ tathā mārjayati yathā
 tatra sahasā pratibimbīto bhagavān avalokyamāna iva bhavati | hanta ṣayair ākramyate
 mādiyam cetasa tad idam bhagavati nidadhāmīti bhaktasya vidhitsuṅnantaram³ eva prāyo
 ṣayebhyo niṣkrāmya tad-rūpa-guṇādau yat praveśa-śilam pūrva-daśāyām āsīt tad eva cittam
 āsaktau jātāyām vidhitsuṅtataḥ pūrvam eva svayam eva tathābhūtam bhavet | yathā bhagavad-
 rūpa-guṇādibhyo niṣkrāmya vārtāntare cetāḥ kadā praviṣṭam iti prāpta-niṣṭhenāpi bhaktena
 nānūsandhātum śakyate tathāiva vārtāntarato niṣkrāmya bhagavad-rūpa-guṇādiṣu kadā
 praviṣṭaḥ sva-ceta ity āsaktir anāsaktena na lakṣyate | āsaktimatā bhaktena tu tal lakṣyate ||||

tataś ca prātaḥ kutastyo'pi bhoḥ kaṅṭha-lambita-śrī-śālagrāma-śilā-sundara-samputo laghu-
 laghuccārita-śrī-kṛṣṇa-nāmāmṛtāsvāda-pratikṣaṇa-lolita-rasaṇaḥ prekṣyamāṇa eva durbhagaṃ
 mām ullāsayasi kasmimścid arthe tat kathaya kutra kutra vā tīrthe bhramaṇam keṣām ḍṛṣṭyā
 keṣām vā bhagavad-anubhāvānām āsadībhavann ātmānam anyam cākṛtārthayaḥ | ity
 udbhāvita-samlāpāmṛta-pāna-yāpita-katipaya-kṣaṇaḥ punar anyato gatvā bhoḥ kakṣa-
 nikṣipta-manohara-pustaka-vilakṣaṇayā śrīyā vidvān evānumīyase tad vyācakṣva daśama-
 skandhīyam padyam ekam jīvaya śruti-cātakīm tad-arthāmṛta-vṛṣṭyā iti tad-vyākhyāyā
 romāñcita-gātraḥ punar anyato gatvā hantādhunaivāham kṛtārthī bhaviṣyāmi yad iyam
 sabhaiva sadya eva mama samasta-duṣkṛta-dhvaṃsinīti viracita-daṇḍavad-avani-praṇipāta-
 puraḥsara-praṇati-vinatikaḥ tat-sabhā-mukutaṃmaṇinā mahā-bhāgavata-varyeṇa parama-
 viduṣā sarasam ādriyamāṇaḥ saṅkucita-tanus tad-antika-kṛtopaveśa eva bhos tribhuvana-jīva-
 bhavana-mahā-bhava-roga-bhīṣak-śiromaṇe dhṛtvaiva dhamaṇim adhamasyāpi me mahā-
 dīnasya nirūpaya rujam samādiśasva pathyaūsadhe kenāpi prayuktena mahā-rasāyanena mad-
 abhīpsitām puṣṭim api sampādayeti sāsam yācamānas tat-kṛpāvaloka-madhura-vān-
 mayāmṛta-niḥsyandanaditas tac-caraṇa-paricaraṇa-nīta-pañca-ṣaḍ-vāsaraḥ sarasam aṭann api
 kadācid aṭavīm yadi mayi vartate kṛṣṇasya kṛpāvalokas tadāyam dūrataḥ puro'valokyamānaḥ
 kṛṣṇa-sāras tri-caturāṇi padāni mad-abhimukham āyātu na cen mām pṛṣṭhikarotv iti
 naisargikīr api mṛga-paśu-rakṣi-ceṣṭās tad-anugraha-nigraha-liṅgatayaiva jānan
 grāmpośalye'pi khelato vipra-bālakān sanakādīn iva kim aham vrajendra-kumāram
 prāpsyāmi iti sprṣtvā tad-dattam uttaram meti mugdhākṣaram durbodhārthatayā
 subhodārthatayā vā parāmṛṣya sva-grāha-madhyamadhyāsyāpi mahā-dhana-grḍhnuḥ kṛpaṇa-
 vaṇig iva kvāham yāmi, kim karomi kena vyāpāreṇa me tad-abhīṣṭa-vastu-jātam hasta-gatam
 syād iti parimlāna-vadanaś cintayan svapan uttiṣṭhan upaviṣan parijanaiḥ kāraṇam
 pṛcchamāno'pi kadācin mūka iva kadācid avahitthām ālambamānaḥ sāmpratam abhūd ayam
 channa-buddhir iti bandhubhiḥ svabhāvata evāyam jaḍa iti vedāntibhiḥ bhraṣṭa iti karmibhir
 aho mahā-sāram vastu samadhigatam iti abhaktair dāmbhika iti tatrāparādhibhiḥ

³ vidhitsuṅstaram

parāmr̥ṣyamāṇo mānāpamāna-vicāra-vidhuro bhagavad-āsakti-svardhunī-pravāha-patita eva
ceṣṭate bhakta iti ||2||

iti mād̥hurya-kādambinyām manohāriṇī nāma
ṣaṣṭhy amṛta-vṛṣṭiḥ
||6||

--o)0(o--

saptamy amṛta-vr̥ṣṭih

atha saivāsaktiḥ parama-pariṇāmanāṃ prāptavatī raty-apara-paryāyo bhāva ity ākhyāṃ labhate |
ya eva hi saccidānanda iti śakti-trikasya svarūpa-bhūtasya kandalī-bhāvaṃ bhajate⁴ | yam eva
khalu bhakti-kalpa-vallyā utphullāṃ prasūnam ācakṣate | yasya ca bāhyaiva prabhā sarvaiḥ
sudurlabhā ābhyantarī tu mokṣam api laghūkaroti | yasya ca paramāṇur eka eva tamaḥ
samastam unmūlayati | yasya parimalaiḥ prasṛmaraiḥ madhusūdanāṃ nimantryānīya tatra
prakaṭikartuṃ prabhūyate | kim bahunā yair eva vāsītās citta-vṛtti-tila-vitatayo dravībhāvam
āsādyā sadya eva bhagavad-aṅgam akhilam snehayitūṃ योगyatām dadhate | yaḥ khalv
āvīrbhavann eva svādhāraṃ śvapacam api brahmāder api namasyatvam āpādayati |

udyotamāne cāsmin śyāmalimānāṃ vraja-mahendra-nandanasyāṅgānām eva āruṇyāṃ
tadiyādhara-netrāntāder eva dhavalimānāṃ tadiya-vadana-smīta-candrikāder eva pītimānāṃ
tad-ambara-bhūṣaṇāder eva leḍhuṃ labdhvāsanna-samayam iva valitotkaṇṭhaṃ bhaktasya
nayana-dvandvam aśrubhir ajasram ātmānam abhiṣiñcet | gītaṃ tadiyaṃ muralyā eva śiñjitaṃ
tadiya-nūpurāder eva saundaryāṃ tadiya-kaṇṭhasyaiva nideśam tac-caraṇa-paricaraṇasyaiva
tat-kṛtaṃ kam api svasyāvataṃsikartuṃ mṛgyad iva sthāne sthāne kṣaṇe kṣaṇe śravaṇa-
dvayaṃ niścalībhavad unnamet | evam eva kīdṛṣo vā tad-ubhaya-kara-kiśalaya-sparśa iti
tadaiva tam anubhavad iva gātraṃ romāñcitaṃ bhavet | tat-saurabhyāṃ labhyamānam iva
vidusyau nāse praphulle kṣaṇe kṣaṇe śvāsam ghṛitvā paricicīṣetām | hanta sā phenā kim me
svādānīyā iti tadaiva tām upalabhamāneva rasanāpy ullāsam dadhānaivoṣṭhādharau lihyāt |
kadāpi tadiya-sphūrtau tam sāksāt prāptavad iva ceto hr̥ṣyet tan-mādhuryāsvāda-sampattyā
mādyet tadaiva tat-tirobhāve viśidet glāyed ity evaṃ sañcāri-bhāvair ātmānam alaṅkurvad iva
śobheta | buddhir apatantam evārtha avadhārayantī jāgrat-svapna-susuptiṣu tadiya-smṛti-
vartmany eva pānthatvam adhyavasyet | ahantā ca prāpsyamāne sevopayogini siddha-dehe
praviśantīva sādḥaka-śārīraṃ prāyo jahātīva virājeta⁵ | mamatā ca tac-caraṇāravinda-
makaranda eva madhukarībhavitum upakrameteti | sa ca bhaktaḥ prāptaṃ mahā-ratnaṃ
kṛpaṇa iva janebhyo bhāvaṃ gopayann api kṣānti-vairāgyādīnām āspadībhavan lasal-lalāṭam
evāntardhanam kathayatīti nyāyena tad-vijñā-sādhu-goṣṭhyāṃ vidito bhaved anyatra tu
vikṣipta ity unmatta iti sajjata iti durlakṣyatām gacchet ||1||

sa ca bhāvo rāga-bhakty-uttho vaidha-bhakty-uttha iti dvividhaḥ | ādyo jāti-pramāṇābhyāṃ
ādḥikyena mahima-jñānānadareṇa bhagavati sāmānyādḥikyāc ca sāndraḥ | dvitīyaḥ tābhyāṃ
prathamataḥ kiñcin nyūnatvena aiśvarya-jñāna-viddha-mamatāvattvāc cāsāndraḥ | prāyo
dvividha evāyam bhāvo dvividhānām bhaktānām dvividha-cid-vāsanā-sanātheṣu hr̥dayeṣu
sphuran dvividhāsvādyatvam bhajate | ghana-rasa iva rasāla-panasekṣu drākṣādiṣu praviṣṭaḥ
pṛthak pṛthaṃ mādhuryavattvam bhajate | te ca bhaktāḥ śānta-dāsa-sakhi-pitṛ-preyasī-
bhāvavantaḥ pañcavidhāḥ syuḥ | tatra śānteṣu śāntir iti dāseṣu prītir iti sakhiṣu sakhyam iti
pitṛ-bhāvavatsu vātsalyam iti preyasī-bhāvavatsu priyateti nāmedam⁶ api | punaś cāyam sva-

⁴ labhate

⁵ virājate

⁶ nāma-bhedam

śaktair āvirbhāvitair⁷ vibhāvānubhāva-vyabhicāribhir ātmeva rājeva vā prakṛtibhir
udbhūtaisvaryaḥ sthāyīti nāmnā vaiśiṣṭyaṁ gacchan tair militaḥ śānta iti dāsyam iti sakhyam
iti vātsalyam iti ujjvala iti labdha-vibhedo raso bhavati | yo hi [raso vai saḥ, rasam hy evāyaṁ
labdhvānandī bhavati](#) iti śrutyābhidhīyate | ayam anyatrāvatāre`vatāriṇi vā sambhavann api
svayaṁ sampūrtimānaṁ tatra tatrālabhamāno vrajendra-nandana eva svakāṣṭhām labhate
nada-nadī-taḍgādiṣu sambhavad api yathā samudra eva jala-nidhitvam | yo hi bhāvasya
prathama-pariṇatāv eva utpadyamāna eva premaṇi mūrta eva rasaḥ sāksād eva tadvatā
bhaktenānubhūyata iti ||2||

iti mādhyā-kādambinyām paramānanda-niṣyandiṇī nāma
saptamy amṛta-vṛṣṭiḥ
||7||

--o)0(o--

---

⁷ sva-śaktyaivāvirbhāvitair

aṣṭamy amṛta-vṛṣṭiḥ

atha tasyā eva bhakti-kalpa-vallyāḥ sādhanābhikhye ye pūrvam dve patrike lakṣite, idānīm tato'ticikkaṇāni tādrśa-śravaṇa-kīrtanādi-mayāni bhāva-kusuma-samlagnāni anubhāvābhidhānāni bahūni patrāṇi sahasaivāvīrbhūya kṣaṇe kṣaṇe dyotayanti | yāny eva bhāva-kusumam pariṇāmam prāpayya punas tadaiva premābhidhāna-phalattvam ānayanti | kim ca, āścarya-caryeyam bhakti-kalpa-vallī yasyāḥ patra-stavaka-puspa-phalāni prāpta-pariṇatīny api sva-svarūpam atyajanty eva nava-navāny eva sahaiva sarvāṇi vibhrājante | tataś cāsya bhakta-janasyātmātmīya-grha-vittādiṣu śata-sahasraśo bhavatyo yās citta-vṛttayo mamatā-rajjubhis teṣu teṣu nibaddha eva pūrvam āsan tā eva citta-vṛttīḥ sarvā eva tatas tato'vahelayaivonmocya sva-śaktyā māyikīr api tā mahā-rasa-kūpa-sprṣyamāna-padārthamātrāṇīva sākāra-cid-ānanda-jyotirmayīkṛtya tābhir eva mamatābhiḥ sarvābhis tatas tato vicitābhiḥ sva-śaktyaiva tathābhūti-kṛtābhiḥ śrī-bhagavad-rūpa-nāma-guṇa-mādhuryeṣu yo nibadhnāti so'yaṁ prema-mahā-kiraṇa-mālīva udayiṣyamāṇa eva nikhila-puruṣārthanaḥsakṣatra-maṇḍalīḥ sahasaiva vilāpayati |

phala-bhūtasyāsya yaḥ svādyamāno rasaḥ sa sāndrānanda-viśeṣātmā rasasya parama-pauṣṭikī śaktiḥ śrī-kṛṣṇākarṣiṇīty ucyate | yasmin āsvādayitum ārabhyamāṇa eva vighnān na gaṇayatīti kim vaktavyam | mahā-śūro bhāta iva mahā-dhana-grdhnur atyāveśa-lupta-vicāras taskara iva svātmānam api nāvekṣate | kim ca rātrindivam eva pratikṣaṇam abhyavahriyamāṇaiś caturvidhaiḥ parama-svādubhir aparimitair annair api durupaśamanīyā yadi kācit kṣudhā sambhavet, tat-sadṛśyā utkaṇṭhayā sūrya iva tāpayan tat-kāla eva sphūrtair āvirbhāvitāni bhagavad-guṇa-rūpa-mādhuryāny apārāny āsvāda-viṣayī-kārayan koṭi-candra iva śisirāyati | yugapad eva svādhāram adbhuto'yaṁ premā uditya ca yasminn iṣad eva vardhamāne bhagavat-sākṣātkāram eva pratikṣaṇam ākāṅkṣato bhaktasya utkaṇṭhā-śalyasya mahā-dāhakasyevātiprābalyodayāt sphūrti-prāpta-tad-rūpa-lilā-mādhuryair api atṛptasya tasya bāndhavo'pi nirudakāndha-kūpa eva bhavanam api kaṇṭaka-vanam eva yat kiñcanābhavyahāro'pi prahāro mahān eva sajjana-kṛta-praśamsā api sarpa-damśā eva prātyāhika-kṛtya-kartavyam api martavyam eva aṅga-pratyāṅgāni api mahā-bhāra eva suhrd-gaṇa-sāntvanam api viṣa-drṣṭa eva sadā jāgaro'pi sāgaro'nutāpasyaiva kadācit nidrāpi vidrāviṇī jīvanasyaiva sva-vigraho'pi bhagavan-nigraho mūrta eva prāṇā api dhānāḥ punaḥ punar bhṛṣṭā eva | kim bahunā, prak sadaivābhīṣṭam āsīd yat tac ca raho mahopadrava eva bhagavac-cintanam evātma-nikṛntanam eva |

tataś ca premaiva cumbakī-bhāvam āpadya kārṣṇāyasībhūtam kṛṣṇam ākṛṣyānīya kasmimścana kṣaṇe bhaktasyāsya nayana-gocarīkaroti | tatra ca saundarya-saurabhya-sausvarya-saukumārya-saurasyaudārya-kāruṇyānīti svīyāḥ svarūpa-bhūtāḥ parama-kalyāṇa-guṇāḥ bhagavatā sva-bhaktasya tasya nayanādiṣv indriyeṣu nidhīyante | teṣāṁ ca parama-madhuratve nitya-navatve ca bhaktasyāsya ca tad āsvādayitūḥ premāiva pravartamāne pratikṣaṇa-varधिṣṇau mahotkaṇṭhāyām ca ko'py ānanda-mahodadhir āvirbhavan nārhati kavi-sarasvatī-lakutyā parimeyatām | yathā hi atinivīdatara-viṭapa-dala-kula-pravalita-mahā-nyagrodha-talasya sura-dīrghikā-hima-salila-sambhṛta-ghaṭa-śata-valayita-taṭasyātīśīratve

tad-āśrayitur janasya ca tapartu-taraṇi-kiraṇa-tapta-maru-saraṇi-mahā-pānthatve ca | tathā kādambinī-ghanāsārasyāpāratva iva tad-abhiṣicyamānasya vana-mataṅgajasya cirantana-dava-davathu-dūnatvena ca tathā sudhā-kiraṇasyātimadhuratve svāda-lopupatve ca yas tādātmika ānandaḥ, sa eva dig-darśanārthaṁ tayopamāṅkriyate ||1||

tatra prathamam labdhāpāra-camatkārasya bhaktasya locanayoḥ sva-saundaryam prakāśyate prabhūṇā | tatas tan-mādhuryeṇa sarvendriyāṅgāṁ manasaś ca locanamayī-bhāve pravartite stambha-kampa-bāspādibhiḥ kṛta-vighnaś ca tasyānanda-kṛta-mūrcchāyām jātāyām prabodhayitum iva dvitīyam saurabhyam tadīya-ghrāṇendriyeṣu prakāśyate | tenāpi teṣāṁ ghrāṇamayī-bhāve dvitīya-mūrcchārambhe—are mad-bhakta tavāham eva sampadyamāno'smi mā vihvalibhūr nikāmam mām anubhaveti tṛtīyam saundaryam śravaṇendriya-grāhyam āvirbhāvīyate | punas tenāpi teṣāṁ śravaṇamayī-bhāve tṛtīya-mūrcchopakrame kṛpayā caraṇāravindena pāṇibhyām urasā ca sva-sparśam dattvā caturtham sva-saukumāryam asāv anubhāvīyate |

tatra dāsya-bhāvavatas tasya mūrdhni caraṇena sparśaḥ sakhya-bhāvataḥ pānyoḥ pāṇibhyām vātsalya-bhāvavataḥ sva-kara-talenāśru-mārjanam preyasī-bhāvavatas tu urasi sva-vakṣasā bāhubhyām āśleṣaḥ kriyate iti bhedo bodhyaḥ |

punaś ca tenāpi tathā tathaiva caturtha-mahā-mūrcchārambhe pañcamam svādhara-sambandhi saurabhyam tadīya-rasanendriya-grāhyam preyasī-bhāvavatyeva tat-kāla-prādurbhūta-tad-abhiṣṭākāra-rati-bhajana eva prakāśyate nānyatra | tataś ca pūrvavad eva tathā tathābhāve'pi tadātanyās tv ānanda-mūrcchāyās tv atinaividyē jāte tataḥ prabodhayitum asamartheneva bhagavatā ṣaṣṭham audāryam vitanyate | tac ca teṣāṁ eva saundaryādīnām sarveṣāṁ eva tan-nayanādi-sarvendriyeṣv eva yugapad eva balād vitarāṇam | tadaiva bhagavad-iṅgita-jñeneva premnāpy ativaridhamānena satā tad-anurūpa-tṛṣṇātirekaṁ samvardhyāpi tatra bhakte svayam candratvam upeyuṣā yugapad evānanda-samudra-śata-laharī-vyatisammarda-bhara-jarjaritatvam iva tasya antaḥ nirmimāṇena svayam eva sākāra-tan-mano'dhidaivatī-bhavateva tathā sva-śaktir vitīryate yathā yaugapadyenaiva te te svādā nirvivādā eva bhavanti |

na caivam manaso'nekāgratvena tat-tad-āsvādasyāsāndrateti vācyam | pratyuta saundarya-sausvaryādīn prati sarvendriyāṅgāṁ eva nayanībhāva-śravaṇībhāvādyā ekadaiva bobhūyamānā alaukikācintyādbhūta-camatkāram evātanvataḥ svādasyātisāndratvam eva kurvanti | naivāsti tatra laukikānubhava-tarka-dāva-davathor avakāśo'pi | [acintyāḥ khalu ye bhāvā na tāms tarkaṇa yojayed](#) ity ādeḥ ||2||

tataś ca saundaryādīnām yāvanti mādhuryāṇi teṣāṁ sāmastyenānububhūṣāv api asmin bhakta-cātaka-cañcu-paṭe jalada-bindv-āvalīva na mānti tāni vimṛśyāho tarhi mayaitāni saundaryādīny etāvanti kim artham dhṛtānti teṣāṁ sambhojanāyaiva saptamam sarva-śakti-kadamba-paramādhyakṣayā āgamādāv api vimalotkarṣiṇyādīnām aṣṭa-dig-daleṣu vartamānānām svarūpa-śaktīnām madhya eva karṇikāyām mahārāja-cakravartinyā iva sthitāyā hy anugrahābhīdhanatvenoktāyā bhagavato nayanāravinda eva ātmānam vyañjayantyāḥ kṛpā-śakter vilasitam kvacit dāsādau vātsalyam iti kvacit kārūnyam iti priyādau ceto-drava iti kvacid anu kati nāmnābhīdhīyamānam udayate | yayaiva kṛpā-śaktyā sarva-vyāpiny api

tadiyecchā-śaktiḥ sādhuṣu sādhu evaṁ rañjitā paramātmārāmān api mahā-camatkṛti-bhūmīr
adhyārohayati | yayaiva bhagavato bhakta-vātsalyaṁ nāma eka eva guṇaḥ samrād iva
prathama-skandhe pṛthivyoktān svarūpa-bhūtān satya-śaucādīn kalyāṇa-guṇān śāsti |

mohas tandrā bhramo rukṣa-rasatā kāma ulbaṇaḥ |
lolatā mada-mātsarye himsā kheda-pariśramau ||
asatyam krodha ākāṅkṣā āśānkā viśva-vibhramaḥ |
viśamatvaṁ parāpekṣā doṣā aṣṭāśoditāḥ || [bha.ra.si. 2.1.247-8]
aṣṭāśā-mahā-doṣai rahitā bhagavat-tanuḥ || [bha.ra.si. 2.1.246]

bhagavati sarvathā niśiddhā apy ete doṣā yad-anurodhena rāma-kṛṣṇādy-avatāreṣu kvacid
kvacid vidyamānā eva santo bhaktiar anubhūyānā mahā-guṇāyante | tataś ca sarvāṅy eva tad-
vitīrṇāni saundaryādīny āsvādayitum labdhaujasi bhakte āsvādyāsvādyā ca tām camatkṛti-
paramakāṣṭhām adhiruhyādhiruhyā cāsruta-caraṁ bhagavato bhakta-vātsalyam idam iveti
manasā muhur muhur evānubhūya dravībhāvam āseduṣi | tasminn are⁸ tad-bhakta-varya
bahūni janmāni mad-arthaṁ dārāgāra-dhanādikaṁ parityajya mat-paricaryānurodhena śīta-
vāta-kṣudhā-trṣṇā-vyathā-mayādīn bahūn eva kleśān sodhavate janāvamānādīn apy
avagaṇitavate bhikṣu-caryāṁ grhītavate bhavate kim api dātum aśaknuvan ṛṇi kevalam
abhūvam |

sārvabhaumatva-pārameṣṭhya-yoga-siddhy-ādikaṁ ca na bhavad-anurūpam iti tat tat katham
vitarīṣyāmi | nahi nahi paśubhyo rocāmānaṁ ghāṣa-tuṣa-buṣādikaṁ kasmaicīn manuṣyāya
dīyate | tad aham ajito'pi bhavatādhunā jita eva varte | narte bhavat-sauśilya-vallīm samyag-
avalambanam iti bhagavato vān-mādhurīm parama-snigdha-varṇām karṇavatamsīkṛtya
prabho bhagavan kṛpā-pārāvāra-ghora-saṁsāra-pravāha-prāpita-kleśa-cakra-nakra-vyūha-
caryamāṇaṁ mām vilokya kāruṇyodyota-drava-ceto-navanīto'khila-lokātīto bhagavan śrī-
guru-rūpa-dhārī madanādy-avidyā-vidārī sva-darśanena sudarśanenaiva tan nirbhidyā tad-
damṣṭrātād evonmocya nija-caraṇa-kamala-yugala-dāsī-cikīrṣayā sva-mantra-varṇa-vīthīm
mat-karṇa-vīthīm praveśya nirvyathīkṛtya muhur muhur api sva-guṇa-nāma-śravaṇa-kīrtana-
smaraṇādibhir mām yad aśūśudhan nija-bhaktair api saṅgamitaiḥ sva-sevām apy abūbudhat
tad api durmedho'ham adhamatamo divasam ekam api prabhum na paryacaraṁ kadarya-
caryas tad ayaṁ jano daṇḍayitum evārhaḥ pratyutaitāvad darśana-mādhurīm pāyitaḥ |

kim ca, ṛṇi-bhavāmīti śrī-mukha-vāṅyā prabhu-vareṇa viḍambito'smīti manye'ham tat kim
karomi pañca vā saptāṣṭāthavā lakṣa-koṭayo'pi yady aparādhā bhayeyus tad api tām samprati
kṣamayitum dhārṣṭyam ālambeta mām | parādhato'py adhikāms tām avadhārayāmi kim ca te
te'tiprabalāś cirantanā bhukta-bhoktavya-phalā vartantām nāma | samprati pūrvedyur eva
nīradena nīla-nīrajena nīla-maṇinā śrīmad-aṅgasy candramasā śrī-mukhasya nava-pallavena
śrī-caraṇasya dyutim upamimānena mayā dagdha-sarṣapārdhena kanaka-śikhariṇam iva
caṇaka-kaṇena cintāmaṇim iva pheruṇā keśariṇam iva maśakena garuttvantam iva
samīkurvatā durbuddhinā spaṣṭam aparāddham evety adhunaivāvagatam | tadā tu prabhum
aham staumīti svīyam avidvattvam api kavītvam etad iti janesv api prakhyāpitam | ataḥ
parantu mad-īkṣaṇena kṣaṇena samīkṣita-śrī-mūrti-rūpeṇa vaibhavana javena tarjyamānā

---

⁸ eva

dhairya-rahitā gaur iva me gauḥ śrīmat-saundarya-kalpa-vallīm upamāna-radanair dūṣayitum na prabhaviṣyatīty evaṁ bahu-vidham śamsati tasminn atiprasannena bhagavatā punar api preyasyādi-bhāvatas tasya yathā-sambhavam abhīpsitam tādātmika-tat-sva-vilāsa-vilakṣitam śrī-vṛndāvanam kalpa-śākhinam mahā-yoga-pīṭham sva-preyasī-vṛnda-mukhyām śrī-vṛṣabhānu-nandinīm tat-sakhīḥ śrī-lalitādyās tat-kiṅkarīr api sva-vayasyān śrī-subalādīn sva-pālyamānā naicikīś ca śrī-yamunām śrī-govardhanam bhāṇḍīram ca nandīśvara-girim tatradya-janaka-janani-bhrātr-bandhu-dāsādīn sarvān eva vrajaukaso rasotkarṣeṇa darśayitvā tat-tad-ānanda-mahā-moha-taraṅginyām taṁ nimagnīkṛtya svayam parikareṇāntardhīyate |

tataś ca kiyadbhiḥ kṣaṇair labdha-prabodhaḥ punar api prabhum didṛkṣur locana-mudrām unmoçya, taṁ nāvalokayan nātmānam āsrubhir abhiñcan | kim ayam svapna ālokitaḥ? nahi nahi śayyālasya-nayana-kāluṣyādy-abhāvāt | kim iyam kasyacin māyā? nahi nahi, etādṛśānandasya māyikatvāsambhavāt | kim vā, cittasyaiva bhrama-mayī kāpi vṛttiḥ? nahi nahi, laya-vikṣepādy-ananubhavāt | kim vā, manoratha-paripāka-prāpto'yaṁ vastu-viśeṣaḥ? nahi nahi, īdṛśa-padārthasya sīmno'pi kadāpi manorathenādhiroḍhum aśakyatvāt | sphūrti-labdho'yaṁ bhagavat-sākṣātkāro vā? nahi nahi, samprati smaryamāṇābhyaḥ pūrva-pūrvodbhutābhyaḥ sphūrtibhyo'syātivailakṣaṇyāt | ity evaṁ vividham eva saṁśayānaḥ | śayāna eva dhūlidhoraṇi-dhūsarāyām dharaṇau, yathā tathāstu punar api tad-darśanam me bhūyād iti muhur āśāsāno'pi tad-anupalabhamānaḥ khidyan luṭhan rudan gātrāni vṛṇayan mūrccayan prabudhyamāna uttiṣṭhann upaviśan abhidravan krośann unmatta iva kṣaṇam tūṣṇim āsīno manīśiva kṣaṇam lupta-nitya-kriyo bhraṣṭācāra iva kṣaṇam asambaddham pralapan graha-grasta iva kṣaṇam kasmaicid āśvāsakāya nibhṛtam pṛcchate bhakta-janāya sva-bandhave svānubhūtam artham bruvāṇaḥ, kṣaṇam prakṛti-stha iva sakhe bhūri-bhāga bhagavat-sākṣātkāra evāyam tavābhavad iti tena yuktyā pratoṣyamāṇo hṛṣyann eva, hanta tarhi katham eva punar na bhavatīti tadaiva viśīdan, hanta kasyacin mahānubhāva-cūḍamaṇer mahā-bhāgavatasya kāpi kṛpā-vitāna-pariṇatir vā durbhāgasyāpi me bhagavat-paricaryāyā ghūṇākṣara-nyāyena vā kasmimīcid divase kathamcid utpannāyā niṣkavitatāyāḥ phalam idaṁ vā | kim vā, vaiguṇya-samudre'pi kṣudre mayi bhagavad-anukampāyā nirupādhitvam eva mūrtaṁ prakāṭibabhūva, hanta hanta kena vā anirvacanīya-bhāgyena svayam hasta-prāpto nidhir ajani, kena vā mahāparādhena tataś cyutam iti niścetum niścetano'ham na prabhavāmi iti tad-bādhā-bādhita-dhīḥ | kva yāmi kim vā karomi kam upāyam atra kam uha vā pṛcchāmi ? mahā-śūnyam iva nirātmakam iva niḥśaraṇam iva dāva-pluṣṭam iva mām nigilad iva tribhuvanam avaloke |

lokebhyo niḥsṛtya tad ebhyaḥ kṣaṇam vivikte praṇidadhāmi | tathā⁹ kurvan hā prabho sundara-mukhāravinda-mādhurīka-sudhā-dhārā-dhurīṇa-bhāvita-vāsita-nikhila-vipina-śrī-vigraha-vara-parimala-vana-māla-caṭulitāli-jāla punar api kṣaṇam api tatrābhavantam dṛśyāsam | sakṛd eva ca svādita eva, svādita-tan-mādhurīko na punar evaṁ abhyarthayiṣye iti vilapan luṭhan śvasan mūrccann unmādyan pratidiśam eva taṁ paśyan hṛṣyan śliṣyan hasann aṭan gāyan punar apy anīkṣamāṇo'nutapan rudan alaukika-ceṣṭita evāyūṁṣi nayan svadeho'py asti nāsti vā nānusandadhate |

⁹ atha

tataś ca samaye pañcatām gacchataṁ sva-dehaṁ na jānan mayābhyarthitaḥ sa eva
karuṇāvaruṇālayas tathaiva pratyakṣībhūya sāksāt sevāyām mām niyuñjanaḥ sva-bhavanam
nayatīti jānan kṛta-kṛtyo bhakto bhavatīti |

ādau śraddhā tataḥ sādhu-saṅgo'tha bhajana-kriyā |
tato'nartha-nivṛttiḥ syāt tato niṣṭhā rucis tataḥ |
athāsaktis tato bhāvas tataḥ premābhyudañcati || [bha.ra.si. 1.4.15-16]

ity arthaḥ sādhu vivṛtaḥ | ato'pi yathottara-svādu-vaiśiṣṭya-bhājita-sneha-māna-praṇaya-
rāgānurāga-mahā-bhāvākhyāni bhakti-kalpa-vallyā ūrdhvordhva-pallava-gāmīni phalāni
santi | na teṣām āsvāda-sampad-auṣṇa-śaitya-sammarda-sahaḥ sādhakasya deho bhaved iti na
teṣām tatra prakṛtya-sambhava iti na tāny atra vivṛtāni | kiṁ ceha rucy-āsakti-bhāva-premasu
lakṣayitvā sāksād anubhava-gocarātām prāpitesu tatra santy api bhūrīni pramāṇāni
nopanyastāni | pramāṇāpekṣayā hy anubhava-vartma-pāruṣyāpādakatvāt | kiṁ ca tāny
apekṣāni cet [tasmims tadā labdha-rucer mahāmate](#) [bhā.pu. 1.5.27] iti rucau, [guṇeṣu saktam
bandhāya rataṁ vā puṁsi muktaye](#) [bhā.pu. 3.25.15] iti āsaktau, [priya-śravasy aṅga
mamābhavad ratiḥ](#) [bhā.pu. 1.5.26] iti ratau | [premātibhara-nirbhinna-pulakāṅgo'tinivṛta](#) iti
[bhā.pu. 1.6.18] premaṇi, [tā ye pibanty avitṛṣo nṛpa gādha-karṇais tān na sprṣanty aśana-trḍ-
bhaya-śoka-mohā](#) [bhā.pu. 4.29.40] iti rucy-anubhāve, [gāyan vilajjo vicared asaṅga](#) [bhā.pu.
10.2.39] iti āsakti-anubhāve—

yathā bhrāmyatyayo brahman svayam ākarṣa-sannidhau |
tathā me bhrāmyate cetaś cakra-pāṇer yadṛcchayā || [bhā.pu. 7.5.14]

iti rucy-anubhāve [evam-vrata](#) ity atra [hasanty atho roditi rauti gāyati](#) iti [bhā.pu. 11.2.40]
premṇo'nubhāve [āhūta iva me śīghram darśanam yāti cetasi](#) iti tatra sphūrtau [paśyanti te me
rucirāṅy amba santa](#) iti [bhā.pu. 3.25.35] sāksād-darśane [tair darśanīyāvayavair udāra-vilāsa-
hāseḥṣita-vāma-sūktaiḥ](#) iti labdha-darśanasya svabhāve [vāso yathā parikṛtam madirām
adāndha](#) iti [bhā.pu. 11.13.36] ceṣṭāyām pramāṇāny anusandhāya vicārayitavyāni | atredam
tattvam – ahaṅkārasya dve vṛtti ahaṅkāraṁ mamatā ca iti | tayor jñānena layo mokṣaḥ deha-
gehādi-viśayatve bandhaḥ | ahaṁ prabhor janaḥ sevako'smi sevyo me prabhur bhagavān
saparikara eva rūpa-guṇa-mādhurī-mahodadhir iti pārśada-rūpa-vigraha-bhagavad-vigrahādi-
viśayatve premā sa hi bandha-mokṣābhyām vilakṣaṇa eva puruṣārtha-cūdāmaṇir ity ucyate |

tatra kramāḥ | ahaṅkāraṁ-mamatayor vyavahārikyām eva vṛttāv atisāndrāyām satyām saṁsāra eva
| ahaṁ vaiṣṇavo bhūyāsam prabhur me bhagavān sevyo bhavatv iti yādṛcchikyām śraddhā-
kaṇikāyām satyām tad-vṛttech pāramārthikatva-gandhe bhaktāv adhikārah | tataḥ sādhu-saṅge
sati pāramārthikatva-gandhasya sāndratvam vyavahāre ātyantikī | tato bhajana-kriyāyām
aniṣṭhitāyām satyām tayoḥ paramārthe vastuny ekadeśa-vyāpinī vṛttiḥ vyavahāre pūrṇaiva |
tasyām niṣṭhitāyām paramārthe bahula-deśa-vyāpinī vyavahāre prāyiky eva | rucāv
utpannāyām paramārthe prāyiky eva vṛttir vyavahāre tu bahu-deśa-vyāpinī | āsaktau jātāyām
paramārthe pūrṇā vyavahāre tu gandha-mātrī | bhāve tu paramārtha evātyantikī vṛttir
vyavahāre tu bādhitānuvṛtti-nyāyenābhāsa-mayī | premaṇi tayor ahaṅkāra-mamatayor vṛttiḥ
paramārthe paramātyantikī vyavahāre tu naikāpiti |

evam ca bhajana-kriyāyām bhagavad-dhyānam vārtāntara-gandhi kṣaṇikam eva | niṣṭhāyām
tad-dhyāne vārtāntarābhāsaḥ | rucau vārtāntara-rahitam eva tad-dhyānam bahula-kāla-vyāpī |
āaktau tad-dhyānam atisāndram | bhāve dhyāna-mātram eva bhagavataḥ sphūrṭiḥ | premaṇi
sphūrter vailakṣaṇyām tad-darśanam ceti |

mādhurya-vāridheḥ kṛṣṇa-caitanyād uddhṛtaiḥ rasaiḥ |
iyam dhinotu mādhuryamayī kādambinī jagat ||

iti śrī-viśvanātha-cakravarti-viracitāyām mādhurya-kādambinyām
pūrṇa-manoratho nāma
aṣṭamy amṛta-vṛṣṭiḥ
||8||

--o)0(o--

samāptaiṣā mādhurya-kādambinī ||